

ATRIILE BAZILICILOR PALEOCREȘTINE DE LA TROPAEUM TRAIANI

DE

I. BARNEA

Pornind de la unele constatări mai vechi și îndeosebi de la cea a lui Vasile Pârvan cu privire la basilicile paleocreștine descoperite sub conducerea lui Grigore Tocilescu la Tropaeum Traiani¹, noi înșine afirmăm că „bazilica de marmură este singura bazilică elenistică cu *atrium*, descoperită până acum în Dobrogea”². Observații mai atente și unele verificări pe teren, prilejuite de reluarea în ultimii ani a săpăturilor arheologice de la Adamclisi, ne-au dus însă la constatarea că nu numai bazilica de marmură, ci fiecare din cele patru basilici paleocreștine descoperite până acum în

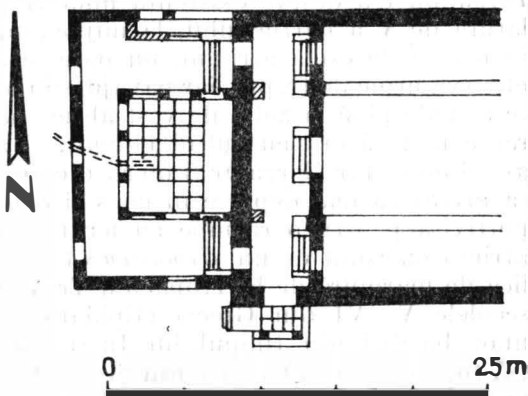

Fig. 1. Atriumul „bazilicii de marmură”.

cuprinsul cetății Tropaeum poseda cîte un atrium. Să le reexaminăm pe fiecare în parte din acest punct de vedere.

Bazilica de marmură, ale cărei ruine au fost descoperite în anul 1906, avea înspre vest un atrium constînd dintr-o mică curte interioară (circa 8×7 m), pavată cu lespezi de piatră și mărginită pe trei din cele patru laturi (N, S și V) de cîte un portic (fig. 1). Lățimea celor trei portice variază de la unul la celălalt. Porticul de N era larg de 3,40 m, iar cel de S de 3,60 m. Pentru a nu îngusta prea mult strada existentă imediat spre V, și pentru a crea un front paralel cu aceasta, porticul de V avea o lățime mai mică și inegală: 2,70 m la extremitatea de nord și 2,20 m la cea de

¹ V. Pârvan, BCMI, 4, 1911, p. 179.

² I. Barnea, Dacia, 11—12, 1945—1947, p. 238; idem, *În istoria Dobrogei*, II, București, 1968, p. 470; idem, *Monumenti paleocristiani della Scizia Minore*, in *Corsi di cultura sull'arte ravennate e bizantina*, Ravenna, 1971, p. 38.

sud³. Spre exterior, cele trei portice erau închise de câte un zid înalt, străpuns de trei intrări pe latura de vest și una pe cea de sud. Pe latura de nord e mai puțin probabil că a existat vreo intrare. Spre curtea interioară porticele erau deschise, având la colțurile de NV și SV câte un pilastru în formă de L, iar la extremitatea de E câte un pilastru simplu. Între cei patru pilaștrii, la distanțe egale, se înălțau câte două coloane, în total șase coloane, care împreună cu cei patru pilaștri și cu zidurile exterioare susțineau acoperișul înclinat în spre curtea interioară al fiecărui portic. Pe laturile de N și S, intervalele dintre cei patru pilaștrii și coloanele vecine cu ei erau închise la bază de mici balustrade din plăci de calcar. Celelalte intervale erau complet deschise. Un mic canal, existent sub pavașul din curtea atriumului și continuând pe sub porticul de vest, avea menirea să conducă apele scurse de pe acoperiș înspre strada vecină. Un *cantharus* propriu-zis pare să nu fi existat în atriumul bazilicii de marmură⁴.

Locul porticului de pe latura de E a atriumului l-a luat narthexul, situat cu 0,60 m mai sus decât acesta. Accesul din atrium în narthex se făcea prin două intrări laterale, ale căror trepte din lespezi de piatră s-au descoperit la extremitățile de est ale porticelor de N și S ale atriumului. Presupunerea despre existența unor trepte și a unei intrări mai largi pe latura de V a narthexului, la mijloc, adăpostită sub un al IV-lea portic în partea de est a atriumului, nu pare întemeiată. Dealtfel, pe teren nu se observă urme de trepte, iar pavașul din lespezi de piatră al curții interioare se întinde până la zidul de vest al narthexului. În afară de unele considerente în legătură cu cultul religios, și anume cu posibilitatea pe care o astfel de intrare largă ar fi oferit-o catehumenilor neinițiați ca din atrium să privească mai departe în naos și chiar în altar, ea ar fi fost mai puțin potrivită pentru o regiune cu ierni aspre, ca Scythia Minor⁵. Tipul de atrium mărginit de un *triporticus* (τρίστοον), pe care-l întâlnim la bazilica de marmură de la Tropaeum Traiani, este caracteristic bazilicilor din secolele V—VI din Grecia (Epidaur, Nea Anchialos, Nicopolis ș.a.) și unor bazilici din timpul lui Iustinian (Sf. Irina din Constantinopol, Sf. Ioan din Efes, bazilici din Stobi, Țaricin Grad (Serbia) ș.a.)⁶. La toate acestea locul porticului de pe latura de E a atriumului l-a luat narthexul, creație grecească a secolului al V-lea⁷.

Bazilica cu transept sau bazilica în formă de T, descoperită înainte de anul 1900 și numită impropriu cînd „bazilica bizantină”⁸, cînd „bazilica cu dublu transept”⁹, avea de asemenea atrium, despre care nu s-a făcut

³ Dimensiunile date de R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, București, 1918, p. 203, diferă de cele de mai sus, pe care le socotim mai exacte.

⁴ *Ibidem*.

⁵ P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine Orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, texte, Paris, 1945, p. 327; idem, BCH, 1946, p. 324; A. Orlandos, *Ἡ ξυλόστοχος παλαοχριστιανική βασιλική τῆς Μεσογειακῆς Λεκάνης*, t. I, Atena, 1952, p. 142, fig. 111; I. Barmea, *Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας*, περ. 8^ο, t. IV, Atena, 1964, p. 335—336.

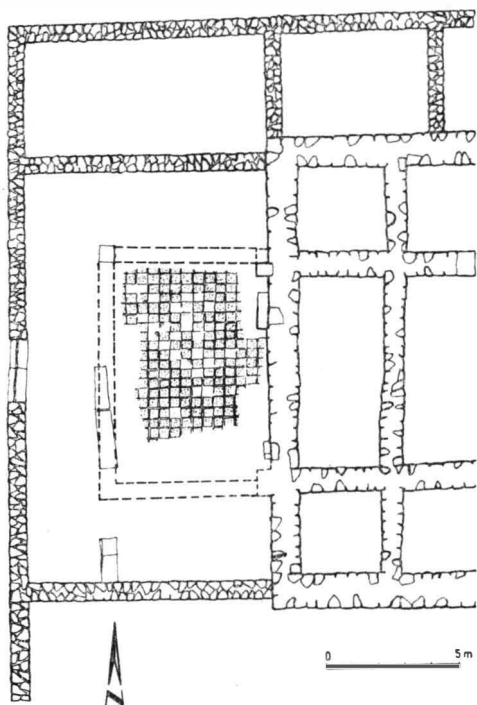
⁶ Ch. Delvoye, *Byzantion*, 32, 1962, p. 276—277; idem, *Atrium*, în *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, 3, 1964, col. 426, cu bibl. mai veche.

⁷ P. Lemerle, *op. cit.*, p. 323—324; A. Orlandos, *op. cit.*, p. 130—132; P. Testini, *Archeologia cristiana*, Roma, 1958, p. 735—736.

⁸ Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 90; R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 192.

⁹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 185.

pină acum nici o mențiune, deși temeliiile acestuia au fost dezvelite aproape în întregime (fig. 2—5). Explicația se pare că trebuie căutată în dimensiunile neobișnuit de mici ale atriumului în raport cu corpul basilicii propriu-zise. Acest atrium avea o curte interioară de circa 8×6 m, cu un paviment de cărămidă, păstrat pe o suprafață de $6,70 \times 5,50$ m¹⁰. Ca și la atriumul basilicii de marmură, curtea era mărginită de câte un portic pe laturile de N, S și V. Porticele de pe laturile de N și S aveau lărgimea de câte circa 3 m,

← Fig. 2. Atriumul basilicii cu transept (arhit. A. Sion).

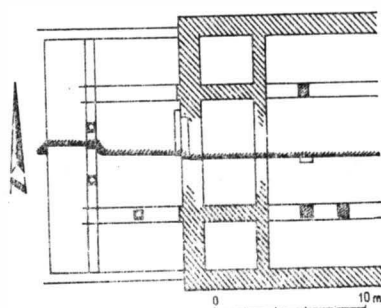

Fig. 3. Atriumul basilicii cu transept (după arhit. Otto Richter).

iar porticul de pe latura de V de 2,80 m. Intrarea din stradă în atrium se făcea pe la mijlocul laturii de vest, unde se păstrează un prag lung de 2,32m, alcătuit din două lespezi mari de piatră, aproape egale între ele, iar la extremitățile pragului se află urmele usciorilor (fig. 5).

Trecerea din atrium în narthex se făcea pe două uși situate de o parte și de alta a axului basilicii, la mică distanță între ele. Un indiciu în acest sens îl constituie cele două trepte de piatră ale intrării dinspre nord, păstrate pe locul lor. Din intrarea situată spre sud nu se mai distinge astăzi nici o urmă. De menționat că cele două intrări nu se aflau în dreptul navelor laterale ale basilicii, ca la basilica de marmură, din cauză că despărțiturile narthexului, corespunzătoare acestor nave, erau încăperi închise, neavând deschideri nici înspre naos, ci comunicând prin câte o ușă numai cu încăperea centrală a narthexului. Din narthex în naos singura trecere

¹⁰ Dimensiunile cărămidizilor din pavaj variază: 0,40 și 0,42 m lungime \times 0,31, 0,32 și 0,36 m lățime.

se afla în axul bazilicii. Se observă și aici aceeași măsură de apărare împotriva privirilor catehumenilor și penitenților din atrium, precum și a curentului de aer. De observat în plus că narthexul se afla numai cu două

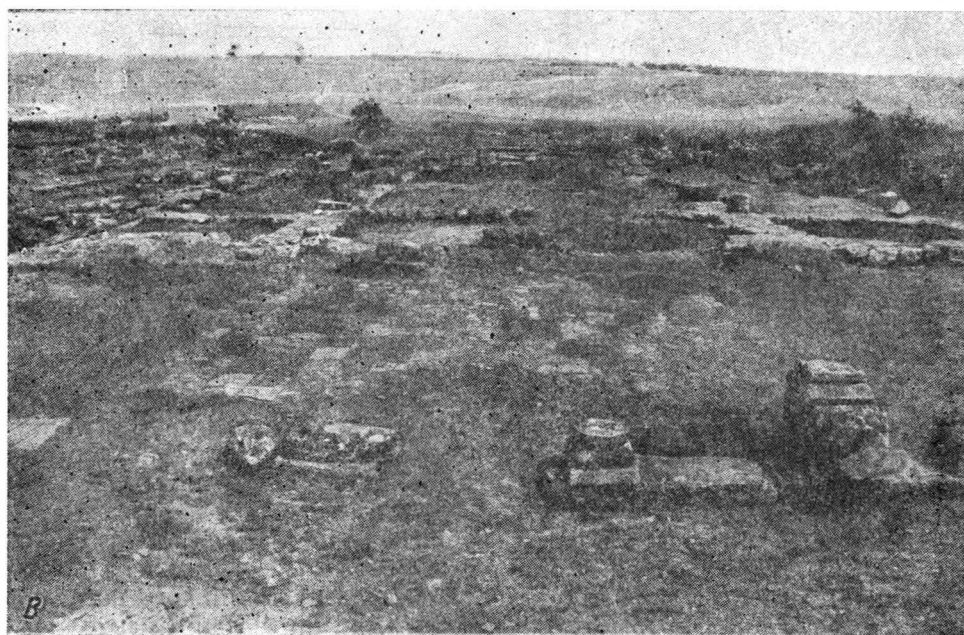

Fig. 4. Bazilica cu transept.

trepte mai sus față de atrium. La N și S de atrium existau diferite încăperi anexe, care, judecând după latura de N, unde săpăturile au fost încheiate, se întindeau pînă la transeptul bazilicii.

Bazilica cisternă, săpată cu întreruperi între anii 1892—1909, și numită astfel de G. Murnu, în locul denumirii născocite cu puțin mai

înainte și nepotrivite, de „bazilică dublă” (cu etaj)¹¹, avea de asemenea un atrium pe latura îngustă de vest. Din acesta nu se mai păstrează însă decât parte din curtea pavată cu lespezi mari de piatră, rămasă astăzi ca o mică platformă (4,50 × 3,30 m)¹², la 6,50 m distanță de clădirea de zid a cisternei transformate în bazilică (fig. 6). Restul pavaului curții interioare

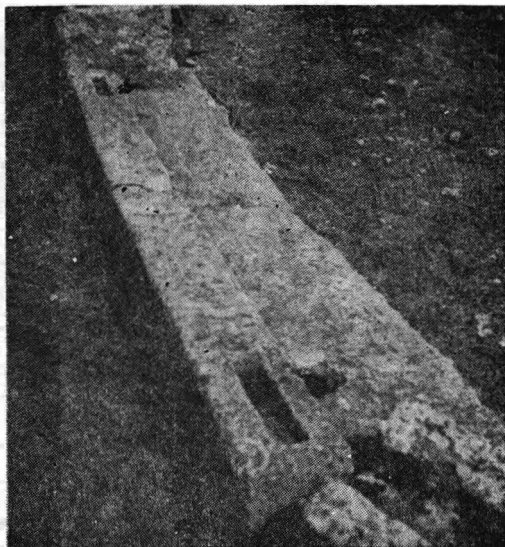

Fig. 5. Pragul intrării în atriumul bazilicii cu transept.

și zidurile de pietre legate cu pământ ale porticelor ce-o închideau au fost distruse cu pilejul săpăturilor, care au urmărit să se adâncească pînă la temelia clădirii mai vechi a cisternei, datată de Murnu în secolele II—III¹³. Faptul că bazilica cisternă n-avea narthex duce la presupunerea că atriumul ei ar fi putut avea portic și pe latura de est, deși există și unele abateri de la această regulă¹⁴. Dacă restul de zid pieziș, legat cu pământ, ce se observă astăzi la circa 4 m S de platforma menționată, aparține atriumului, atunci trebuie să admitem că acest atrium avea o formă neobișnuită, ceea ce pare mai puțin probabil, dar nu exclus pentru perioada romană târzie. Nu trebuie exclusă nici posibilitatea ca bazilica cisternă să fi avut pe latura de vest numai o curte pavată deschisă¹⁵.

Bazilica situată în dreptul bazilicii cu transept, la N de *via principalis*, și numită de Gr. Tocilescu „forensis”¹⁶, iar de V. Pârvan „simplă”¹⁷,

¹¹ G. Murnu, ARMSI, seria II, t. 36, București, 1913—1914, p. 421—440; R. Netzhammer, *op. cit.*, p. 188—189.

¹² Dimensiunile lespezilor variază între 0,60—1,10 m lungime × 0,50—0,60 m lățime, unele fiind monumente mai vechi, refolosite.

¹³ G. Murnu, *op. cit.*, p. 439—440. Împotriva distrugerii zidurilor cu pământ din cetatea Tropaeum, socotite „barbare”, se plinge însuși G. Murnu, BCMI, 3, 1910, p. 156.

¹⁴ Ch. Delvoye, *op. cit.*, col. 430.

¹⁵ *Ibidem*, col. 438—439. După planul și reconstituirea grafică a arhit. Sp. Cegăneanu, publicate de V. Pârvan, *op. cit.*, p. 184—185, fig. 31—34, bazilica cisternă ar fi avut pe latura de vest un portic deschis, iar în fața acestuia o simplă curte pavată, mai îngustă, flancată de cte o scară de piatră, ceea ce în situația de azi a ruinelor nu se mai poate verifica.

¹⁶ Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 91.

¹⁷ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 181—182.

fără să fi fost în realitate nici una, nici alta, a fost descoperită de asemenea înainte de 1900. În anii 1971 și 1972, subsemnatul, executînd săpături la vest de această bazilică, am constatat că ea posedă un atrium asemănător cu al bazilicii de marmură și al celei cu transept, dar mai mare și mai impunător decît atriile acestor două bazilici (fig. 7—8). Dimensiunile

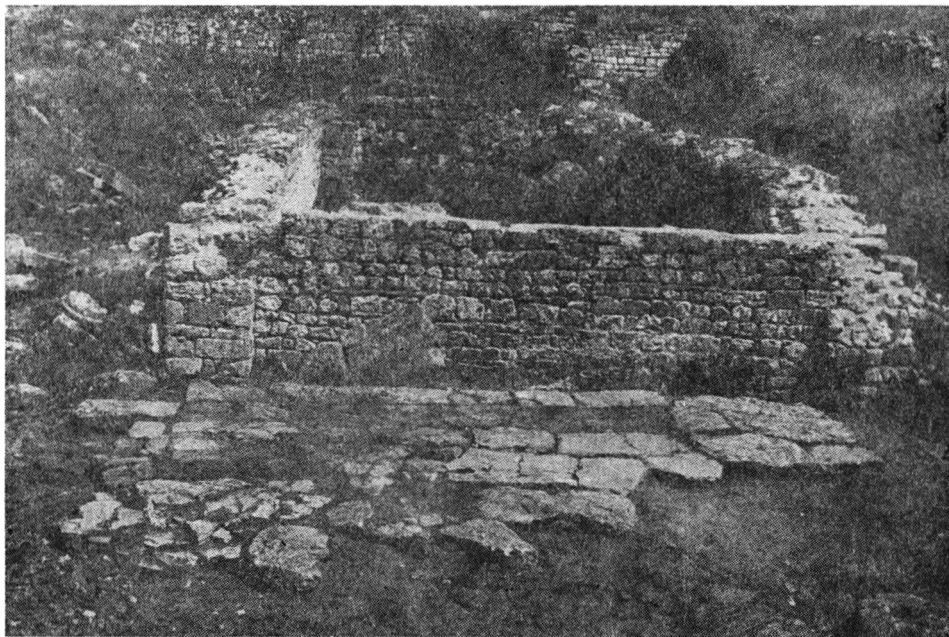

Fig. 6. Bazilica cisternă.

interioare ale atriului bazilicii „simple” erau de $16,85 \times 12,70$ m. Acest atrium era mărginit pe latura de N de un portic lat de 2,85 m, pe cea de S de altul larg de 2,70 m, iar pe cea de V de un al treilea cu lățimea de 2,50 m. De observat că și în cazul de față porticul de pe latura de V este puțin mai îngust decît celelalte două, foarte probabil pentru același motiv de estetică urbanistică determinat de strada existentă imediat la vest de ansamblul bazilical. Curtea atriului avea dimensiunile de $10 \times 6,20$ m și era pavată cu cărămidă. Pavajul s-a păstrat numai pe o suprafață de $6,75 \times 2,40$ m, restul fiind distrus parte încă din antichitate, și o parte cu prilejul săpăturilor efectuate în timpul lui Tocilescu. Aproximativ în mijlocul curții începea un mic canal de scurgere a apelor (larg de 0,20 m), construit din pietre și cărămizi și cu fundul pavat cu cărămidă. Ca și canalul din atriul bazilicii de marmură, el continua pe sub porticul de V, îndreptîndu-se înspre strada imediat vecină. Pe latura de est, atriul bazilicii „simple” era mărginit de cinci trepte, care-i dădeau acestuia și bazilicii în ansamblul ei un caracter deosebit de monumentalitate. O dispoziție asemănătoare a atriului se cunoaște la bazilica Sf. Ștefan din insula Kos, în Dodecanezul Mării Egee¹⁸. Aici latura de E a atriului era supraînălțată,

¹⁸ A. Orlandos, *op. cit.*, p. 101, pl. B.

fără să fi fost acoperită de un portic, după cum se întîmpla, de exemplu, la bazilica A de la Filipi, în Macedonia, care deși avea narthex, poseda un atrium cu patru portice, porticul de pe latura de est fiind cu cîteva trepte mai înalt decît celelalte trei¹⁹. La bazilica „simplă” de la Tropaeum tre-

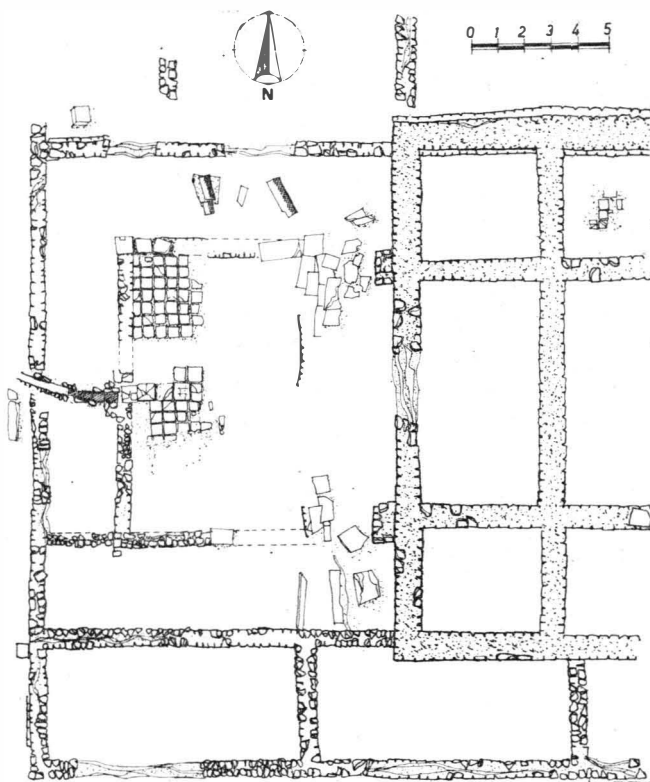

Fig. 7. Atriumul bazilicii „simple” (arhit. M. Cîrstoiu).

cerea din atrium în narthex se făcea, pe cît se pare, pe o singură ușă, situată în axul bazilicii. Deși la fața locului nu se distinge clar acest lucru, zidul păstrîndu-se sub nivelul pragului, totuși narthexul tripartit cu cele două camere laterale închise duce la o astfel de presupunere. E probabil că situarea narthexului cu peste un metru mai sus decît nivelul atriumului nu punea pentru această bazilică aceleași probleme ca pentru bazilica de marmură și cea cu transept.

O observație valabilă pentru toate cele patru bazilici paleocreștine din cetatea Tropaeum este aceea că, spre deosebire de zidurile bazilicilor propriu-zise, care erau mai groase (1—1,30 m) și legate cu mortar amestecat cu cărămidă sfărîmată, zidurile atriumelor acestora erau mai subțiri (0,70—0,75 m) și legate cu pămînt, întocmai ca zidurile anexelor aceluiași bazilici. Aceasta nu înseamnă neapărat că ele sînt construcții mai tîrzii

¹⁹ P. Lemerle, *op. cit.*, p. 307—313.

decît basilicile propriu-zise, care, exceptînd clădirea bazilicii cisternă, nu pot fi situate în timp, în forma în care se prezintă astăzi, mai devreme de secolele V—VI, datînd cel mai probabil din timpul împăraților Anastasius,

Fig. 8. Paviment de cărămidă și canal de scurgere în curtea atriiului bazilicii „simple”.

Iustin I sau Iustinian. Fiind socotite în categoria clădirilor anexe, ușoare și fără etaj, atriiile cu porticele lor erau menite să adăpostească pe catehumeni și penitenți sau chiar întreaga comunitate creștină în timpul unor

slujbe religioase cu caracter funerar sau mai puțin importante, care se săvârșeau în această parte a bazilicii paleocreștine²⁰. Pentru cele trei bazilici — bazilica de marmură, bazilica cu transept și bazilica „simplă” — există unele indicii sigure că atriile sînt contemporane cu corpul propriu-zis al acestora.

Deoarece în nici unul din porticele atriilor bazilicilor amintite din cetatea Tropaeum nu s-au găsit resturi de pavaj, e de presupus că acesta nu exista sau, fiind la adăpost, era din lemn și a dispărut fără urmă. De asemenea, nu este exclus ca la bazilicile „simplă” și cu transept, porticele atriilor să fi fost susținute înspre interior de stâlpi din lemn, deoarece nu s-au găsit baze, nici resturi de coloane de piatră sau marmură. O altă observație este aceea că anexele de pe laturile lungi ale bazilicilor cu transept și „simplă” continuau și de o parte și alta a atriilor.

Bazilica de cimitir de la Tropaeum Traiani, descoperită de Gr. Tocilescu pe panta dealului de la N de cetate, fiind un fel de capelă funerară, în care nu se săvârșea liturghia, nici serviciul vreunei taine religioase, ei numai slujbe în legătură cu cei defuncți, la care participau împreună catehumeni și credincioși, n-avea decît absidă și o singură încăpere, fără narthex și atrium.

Atriile bazilicilor de marmură și cu transept se încadrează în aceeași grupă, denumită „greacă” sau cu *triporticus* și narthex, caracteristică bazilicilor grecești din secolele V—VI²¹. Atrium bazilicii „simple”, deși face parte din aceeași grupă, amintește prin dispoziția specială a laturii sale de est, așa numita grupă „palestino-romană”, sau cu *quadriporticus*, a bazilicilor paleocreștine²².

În lumina ultimelor descoperiri de la Tropaeum Traiani, se poate presupune că și alte bazilici paleocreștine de tip elenistic de pe teritoriul Dobrogei posedau cîte un atrium. Printre acestea pot fi enumerate cele trei bazilici cu criptă de la Tomis²³, bazilica cu criptă de la Histria²⁴, bazilica cu trei nave de la Argamum²⁵, două dintre cele trei bazilici de la Troesmis²⁶, bazilica de la Ibida²⁷, bazilica din interiorul cetății Axiopolis²⁸ ș.a. Despre bazilica de la Callatis se știe că avea un atrium lateral, după moda bazilicilor siriene²⁹. În afară de bazilicile cimiteriale, n-aveau în mod sigur atrium bazilica de la Dinogetia, a cărei latură îngustă de vest era alipită de zidul de incintă al cetății³⁰, și altele de dimensiuni mici, în general bazilicile cu o singură navă, a căror denumire mai proprie ar fi aceea de „biserici-sală”.

²⁰ Ch. Delvoye, *op. cit.*, col. 439, cu bibl. mai veche.

²¹ Vezi mai sus, nota 6.

²² Cf. P. Lemerle, *op. cit.*, p. 313.

²³ A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis*, Constanța, 1966; V. Canarache, *Muzeul de arheologie din Constanța*, 1967, p. 85; I. Barnea, în *Din istoria Dobrogei*, II, p. 466—467.

²⁴ Em. Condurachi și colab., *Histria*, I, București, 1954, p. 167, fig. 57—59; I. Barnea, *op. cit.*, p. 472.

²⁵ Paul Nicorescu, ARBSH, 25, 1944, 1, p. 96—99; I. Barnea, *op. cit.*, p. 476.

²⁶ I. Barnea, *op. cit.*, p. 480, cu bibl. mai veche.

²⁷ *Ibidem*, p. 476.

²⁸ *Ibidem*, p. 480.

²⁹ Dinu Theodorescu, *Dacia*, N.S., 7, 1963, p. 257—300.

³⁰ I. Barnea, *op. cit.*, p. 478.

Atriu, element arhitectonic impus de necesităţi de ordin liturgic pentru bazilica paleocreştină, dobândeşte o largă răspîndire în secolele V—VI, şi în special în timpul lui Iustinian, cînd gustul pentru monumentalitate sporeşte foarte mult. Începînd cu secolul al VII-lea, în urma desfiinţării catehumenatului, atriu, ca parte componentă a locaşului de cult creştin, îşi pierde raţiunea principală a existenţei sale. Din a doua jumătate a secolului al IX-lea, cînd perioada de criză generală este depăşită, iar activitatea arhitectonică redobîndeşte un nou avînt, atriu reapare totuşi la unele biserici din capitala Imperiului bizantin şi din centre influenţate de acesta ³¹. Împreună cu diferite alte elemente de cultură, atriuile bazilicilor paleocreştine din Scythia Minor ne ajută la o mai bună cunoaştere nu numai a acestor monumente, ci şi a relaţiilor economice şi culturale pe care fosta provincie romano-bizantină dintre Dunăre şi Pontul Euxin le-a avut în perioada respectivă de timp.

LES ATRIA DES BASILIQUES PALÉOCHRÉTIENNES DE TROPÆUM TRAIANI

RÉSUMÉ

Suite à un examen attentif et à plusieurs vérifications de terrain, lors de la reprise ces dernières années des fouilles archéologiques à *Tropæum Traiani* (Adamelisi, dép. de Constanţa), l'auteur arrive à la conclusion que non seulement la basilique dite « de marbre », mais chacune des quatre basiliques paléochrétiennes sises à l'intérieur de cette forteresse romano-byzantine étaient dotées d'un *atrium*.

La *basilique de marbre*, située dans la moitié nord, du côté occidental de la forteresse, la *basilique à transept*, qui se dressait du côté de la porte orientale, au sud de la *via principalis* et la *basilique simple*, faisant vis-à-vis à cette dernière, au nord de la *via principalis*, étaient dotées toutes d'un *atrium* à trois portiques (τρίστοον, *triporticus*). Autrement dit, leurs atria disposaient d'un portique sur chacun des côtés nord, ouest et sud — trait caractéristique chez les basiliques des Ve — VIe siècles, de Grèce. La *basilique citerne*, ainsi appelée parce qu'elle était édiflée sur les ruines d'une ancienne citerne romaine, au sud de la *via principalis*, à proximité de la porte ouest, devait être elle aussi dotée d'un *atrium*, aménagé sur le côté occidental. Comme il n'en reste de celui-ci qu'une partie de la cour au pavage fait de grandes dalles de pierre, on ne saurait préciser s'il était bordé d'un *triporticus* ou plutôt d'un *quadriporticus*, c'est-à-dire avec un portique sur le côté est aussi, compte tenu de ce que la basilique ne disposait pas d'un narthex. On ne saurait négliger non plus la possibilité que cette basilique n'ait eu sur son côté ouest qu'une simple cour dallée ouverte.

Le plus monumental semble avoir été l'*atrium* de la basilique « simple », qui, en plus de ses proportions imposantes, débouchait sur un

³¹ Ch. Delvoye, *Byzantion*, loc. cit., p. 273, 275—276 şi 288—289; idem, *Atrium*, loc.cit., col. 425 şi 439.

escalier à cinq marches courant probablement sur toute la longueur de son côté oriental. La cour intérieure de l'atrium était pavée de briques dans le cas des basiliques simples et à transept, d'un dallage de pierre dans le cas de la basilique de marbre. Ces cours intérieures étaient aussi dotées, dans la cas de la basilique simple et de la basilique de marbre, d'un caniveau, permettant l'écoulement des eaux. Par contre, il n'est pas absolument sûr que ces atria disposaient aussi d'un puits (*cantharus*).

A la différence des murs des basiliques proprement dites, plus épais (1—1,30 m) et liés à un mortier comportant de la brique pilée, les murs des atria étaient plus minces (0,70—0,75 m) et liés avec de la terre, à l'instar des murs appartenant aux annexes des mêmes basiliques. Il ne s'ensuit pas, cependant, que ces atria aient été ultérieurement ajoutés aux basiliques respectives. On les considérait comme faisant partie des bâtiments-annexes, plus légers et sans étage, destinée à assurer une place aux catéchumènes et aux pénitents, voire à la communauté chrétienne dans sa totalité lors de certains offices — services funèbres ou autres de moindre importance.

Les observations faites à *Tropaeum Traiani* suggèrent l'hypothèse que d'autres basiliques paléochrétiennes découvertes dans le territoire de la Dobroudja devaient elles aussi comporter un atrium.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1 L'atrium de la « basilique de marbre ».
- Fig. 2 L'atrium de la basilique à transept (architecte A. Sion).
- Fig. 3 L'atrium de la basilique à transept (d'après l'architecte Otto Richter).
- Fig. 4 La basilique à transept.
- Fig. 5 Le seuil de l'atrium de la basilique à transept.
- Fig. 6 La basilique citerne.
- Fig. 7 L'atrium de la basilique « simple » (architecte M. Cirstoiu).
- Fig. 8 Pavement en briques et caniveau de la cour de l'atrium — basilique « simple ».